

ORTA BİZANS DÖNEMİ İRENE KULESİ'NİN SANAT GALERİSİNE DÖNÜŞÜMÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE TRANSFORMATION OF THE MIDDLE
BYZANTINE PERIOD IRENE TOWER INTO AN ART GALLERY

Öğr. Gör. Selcem Bayır Aydın
Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç
Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü
selcembayir@halic.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6118-4427

**Doç. Dr. Fatma Ceyda
Güney Yüksel**
Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi,
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü
fatmaceydayuksel@halic.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9281-8285

Prof. Dr. Füsun Seçer Kariptaş
Haliç Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç
Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü
fusunsecer@halic.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1594-6061

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 1 Ağustos 2024 • YAYIMA KABUL TARİHİ: 14 Mart 2025

Öz

Tarihi yapılar, dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarına göre şekillenmektedir. Ancak zamanla değişen ihtiyaçlar ve gelişmeler bu yapıların işlevlerini yitirmesine yol açabilir. Bu durum, tarihi yapıları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. İrene Kulesi de tarih boyunca çeşitli işlevler üstlenmiş bir yapıdır. Kesin inşa amacı bilinmemekle birlikte, tersane, gözetleme kulesi, hapisane, cihannüma ve depo gibi farklı amaçlarla kullanılmıştır. Çalışma, yapının sanat galerisine dönüştürülmesini ve bu dönüşümün mimari etkilerini ele almaktadır. Modern ihtiyaçlara uyum sağlarken tarihi bütünlüğün nasıl korunduğu değerlendirilecektir. Koruyucu restorasyon anlayışıyla yeniden işlevlendirilen İrene Kulesi, yenilikçi bir yaklaşımın örneği olarak incelenecektir.

Abstract

Historical structures are shaped by the social, cultural, and economic dynamics of their time. However, evolving needs and developments may render these structures obsolete, putting them at risk of extinction. The Irene Tower is one such structure that has served various purposes throughout history. While its original function is unclear, it has been used as a dockyard, watchtower, prison, belvedere, and storage area. This study focuses on the tower's transformation into an art gallery and its architectural implications. It examines how modern needs are addressed while preserving historical integrity. The adaptive reuse of Irene Tower through a conservation-oriented restoration approach highlights a pioneering perspective, demonstrating how historic buildings can be revitalized to harmonize with contemporary functions.

Anahtar Kelimeler: Yeniden
İşlevlendirme, Kültürel Miras, İrene Kulesi,
Sosyal Yapı, Sanat Galerisi

Key Words: Refunctioning, Cultural
Heritage, Tower of Irene, Social Structure,
Art gallery

GİRİŞ

Büyük Valide Han'ın üçüncü avlusunda bulunan Sağır Han, İstanbul'un Fatih ilçesi Eminönü semtinde yer almaktadır. Doğu yönünde Fincancılar Sokağı, kuzey yönünde Paşa Camii Sokak, güneydoğu yönünde Çakmakçılar Yokuşu ve batı yönünde Uzunçarşı Caddesi ile çevrelenmiştir. Yaklaşık bin yıldır varlığını sürdüren bu yapı, inşa edildiği tarih ve amaç hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak, İrene Kulesi hakkında bilinen en eski kaynak, 16. yüzyılda Petrus Gyllius isimli bir seyyahın "İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Tarihi Eserleri" adlı eseridir (Gyllius, 2007). Daha sonra Aysel Çötelioglu'nun yazısında da bahsedildiği gibi, iyi bir nakkaş, tarihçi, matematikçi, hattat ve silahşör olan Matrakçı Nasuh'un gravüründe Eminönü ve çevresindeki evler yer almaktadır. Gravürde, sahil surlarının sağında ve Kapalı Çarşı'nın biraz altında bir kule betimlenmiştir. Bu kule, St. Eirene Kulesi olarak tanımlanmakta olup, yanındaki cami ise 1479 yılında tamamlanan Atik İbrahim Paşa Camisi'dir (Görsel 1).

Görsel 1. 537 Tarihinde Matrakçı Nasuh'un çizmiş olduğu İstanbul gravüründen İrene Kulesi

Bu yönde yapılan araştırmalara göre yapı hakkında birçok teori üretilse de ortak bir görüş birliği olamamıştır. Bu teorilerin en dikkat çekici olanı, Kösem Sultan'ın bu yapıyı hazine odası olarak kullanmasıdır. Buna ek olarak kilise, zindan, gözetleme kulesi gibi birçok fonksiyona da sahip olduğu söylenenler arasındadır. Aynı zamanda Schneider'in "Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel" isimli kitabında yapıyı, "vigla" olarak adlandırmış ve bu bölgede olduğu düşünülen yapıyla aynı yapı olduğu üzerine bir değerlendirmede bulunmuştur (Schneider, s. 88-90, 1950) (Görsel 2).

Görsel 2. 1868 Tarihinde Pascal Sebah tarafından çekilen İrene Kulesi fotoğrafı

Bugün İrene Kulesi, İstanbul'un tarihi yapısı içinde önemli bir yere sahiptir ve turistlerin ilgisini çeken tarihi mekânlardan biri haline gelmiştir. Kule, Bizans ve Osmanlı kültürü arasındaki geçmiş bağlantıları yansıtmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'un tarihi dokusuna bıraktığı bir miras olarak kabul edilmektedir.

KAPSAM VE YÖNTEM

Görsel 3. ve Görsel 4. İrene Kulesi fotoğrafı (S. E. Aydın/2023)

Bu değerlendirme çalışması kapsamında, öncelikle yapı ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yazılı ve görsel kaynaklar üzerinden yapılan araştırmalar sonucunda, yapının güncel durumu, geçmişte farklı dönemlerde yapılmış olan uygulamalar ile karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. Yapının şimdiki durumu kullanım fonksiyonu özelinde ele alınmış, yerinde incelenmiştir. Bununla birlikte yapının tarih süresince geçirdiği fonksiyon ve yapısal değişikliklere değinilerek, günümüzdeki işlevi olan sanat galerisi ve yapısal durumuna ait karşılaştırmalar yapılmıştır. Orta Bizans döneminden başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu süresince kullanımı ve günümüz durumu ile entegrasyonu ele alınmıştır. Günümüze kadar geçen süreç içerisinde farklılaşan yapıya ait tüm değişkenler restorasyon öncesi ve restorasyon sonrası dönem olarak karşılaştırılmış ve yapının nihai durumunun yansımalarına değinilmiştir. (Görsel 3-4).

Yapı, yeniden işlevlendirme süresince dikkate alınması gereken unsurlar özelinde, “tarihi ve kültürel değerlerin korunması, yapısal dayanıklılık ve güvenlik, uygun işlev, kültürel ve tarihi bağlamın korunması ve yapının özgünlüğünün korunması” olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra yapının güncel kullanımı olan sanat galerisi, yerinde ziyaret edilmiş ve alana ait fotoğrafla belgeleme yapılmıştır. Tespit edilen güncel duruma ait çıktılar ve literatür taraması sonucu elde edilen veriler doğrultusunda yapısal değişikliklere ilişkin karşılaştırmalar tablolaştırılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bilindiği üzere kültürel mirasın yeniden işlevlendirilmesi, yeni veya farklı bir amaca hizmet etmek adına mevcut kültürel eserler için yapılan uygulamaların, geleneklerin yeniden anlamlandırılması veya başka bir ifadeyle yeniden yorumlanması sürecini ifade etmektedir (Ahunbay, 2010). Bu bağlamda tarihi yapıların işlevlendirilmesinin diğer bir nedeni, günümüz toplumlarında öneminin ve canlılığının devam etmesinin istenmesidir. Çünkü toplumlar ve kültürler zamanla değiştiğinden, geleneksel uygulamalar ve eserler inşa edildikleri dönemdeki önemini bunun neticesinde de anlamını kaybetmektedirler. Bu bakış açısından yola çıkarak, kültürel miras niteliğinde bulunan yapılar yeniden yorumlanarak veya yeniden tasarlanarak çağdaş izleyiciler için daha erişilebilir olmakta, aynı zamanda ilgi çekici hale getirilmektedir. Bununla birlikte yeniden işlev verilirken dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar bulunmaktadır:

- **Tarihi ve kültürel değerlerin korunması:** Bu durum, yeniden işlevlendirme çalışmaları sırasında, yapıların tarihi ve kültürel mirasını korumak büyük önem taşır. Bu, yapıların özgün mimari özelliklerinin bozulmadan korunmasını ve yapının ilk inşa edildiği dönemdeki amacına uygun bir şekilde

değerlendirilmesini gerektirir. Örneğin, geleneksel bir taş binanın cephe süslemelerinin veya ahşap işçiliğinin bozulmaması, bu değerlerin yeni işleviyle uyum içinde yaşatılmasını sağlar. Aynı zamanda, kültürel kimliği yansıtan detayların korunması, bu yapıların tarih boyunca üstlendiği rolü ve anlamı geleceğe aktarmak açısından kritik öneme sahiptir.

- **Yapısal dayanıklılık ve güvenlik:** Tarihi yapıların güvenliği ve yapısal dayanıklılığı öncelikli bir konu olmalıdır. Bu, yapıların yıkılma riski veya doğal afetler karşısında zayıflama gibi potansiyel tehlikelere karşı korunmasını ifade etmektedir. Uzun yıllar boyunca maruz kaldıkları çevresel etkenler (nem, aşınma, depremler vb.) yapıların güvenliğini tehlikeye atmaktadır. Bu nedenle, yapıların güçlendirilmesi, dayanıklılığının artırılması ve modern mühendislik çözümleriyle desteklenmesi, hem kullanıcı güvenliği hem de yapının uzun vadeli korunumu için gereklidir.

- **Uygun İşlev:** Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi sırasında, yeni kullanımın yapının özgün amacına uygun olması ve yeni işlev verirken çevresel etkenlere dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu durum bir yapının bulunduğu yerin fiziksel, sosyal, kültürel ve iklimsel özelliklerini ifade eder. Bu etkenler, bir yapının hem tasarımını hem de işlevselliğini etkileyebilir. Örneğin, bir yapı belirli bir iklim koşuluna göre tasarlanmışsa, bu koşulların değişmesi yapının uzun ömürlü olmasını veya kullanılabilirliğini tehlikeye atabilir.

- **Kültürel ve tarihi bağlamın korunması:** Geçmiş ve gelecek arasında köprü görevi gören yeniden işlevlendirilmiş bu yapıların, tarihi ve kültürel bağlamı göz önünde bulundurularak yönetmelikler çerçevesinde ilgili kurum ya da kişilerce yeni fonksiyonuna karar verilmelidir. Bu yapılar, yalnızca fiziksel varlıklar değil, aynı zamanda bir toplumun belleğini ve kimliğini yansıtan değerli unsurlardır. Bu nedenle, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurma işlevini üstlenen bu yapıların yeni fonksiyonları belirlenirken, aşağıdaki unsurlar dikkate alınmalıdır:

1-Tarihi ve Kültürel Bağlamın Analizi: Yapının içinde bulunduğu döneme ait tarihsel, sosyal ve kültürel bağlam ayrıntılı bir şekilde analiz edilmelidir. Bu analiz, yapının geçmişteki işlevini, kullanım amacını ve toplumsal değerini anlamayı içermektedir. Örneğin, bir Osmanlı dönemine ait hamamın, yeni işlevlendirme sırasında özgün kullanımına uygun şekilde bir kültür merkezi veya sergi alanı olarak değerlendirilmesi, yapının bağlamına yaşatmaya katkı sağlayabilir.

2-Yeni fonksiyonun belirlenmesi: Yapının yeniden işlevlendirilmesi sürecinde, önerilen yeni kullanım, yalnızca yapının fiziksel özelliklerine değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel bağlamına uygun olmalıdır. Bu süreç, ilgili kurumlar (örneğin,

koruma kurulları) ve uzman kişiler tarafından yönetmelikler çerçevesinde gerçekleştirilmelidir. Yapının özgün ruhunu bozmadan, günümüz ihtiyaçlarına hizmet edebilecek bir işlev kazandırılması, bu tür yapıların sürdürülebilirliğini artırır.

3-Toplumsal katılım ve farkındalık: Tarihi bir yapının yeni işlevine karar verilmesi sürecinde, o yapının bulunduğu bölgedeki topluluğun ihtiyaçları ve beklentileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu, yapının toplumla bağını güçlendirir ve kültürel mirasın ortak bir değer olarak sahiplenilmesini sağlamaktadır.

4-Yönetmelik ve koruma ilkelerine uygunluk: Kültürel miras niteliğindeki yapıların korunması için ulusal ve uluslararası koruma yönetmeliklerine bağlı kalmak hayati önem taşımaktadır. UNESCO veya ICOMOS gibi kuruluşların belirlediği prensipler doğrultusunda hareket etmek, bu yapıların hem fiziksel bütünlüğünü hem de bağlamlarını koruma sürecinde rehberlik sağlamaktadır.

• **Yapının özgünlüğünün korunması:** Yapıda yapılacak değişiklikler özenle planlanmalı ve özgün yapının bütünlüğünü korumaya yönelik olmalıdır.

Bu nedenle, bir yapıya yeni işlev vermek, dikkatli bir planlama ve uygulama gerektirir. Bu doğrultuda ele alınan bu çalışmanın amacı, günümüzde halen varlığını sürdürmeye devam etmekte olan İrene Kulesi' ni süreç boyunca geçirmiş olduğu dönemler ve fonksiyonlar üzerinden, günümüz işlevi olan sanat galerisine yeniden işlevlendirilmesi bağlamında değerlendirilmesidir.

İrene Kulesi'nin "İrene" olarak anılmasının nedeni, 16. yüzyılda seyahat eden Petrus Gyllius'a atfedilmektedir (Gyllius, s.141-142, 1997). Gyllius, Konstantinopolis içinde üç İrene Kilisesi olduğunu öğrendiği Bizans kaynaklarını araştırırken, yerel halkın "İrene" olarak adlandırdığı bir kuleyi keşfeder (Gyllius, s.140-142, 1997). Gyllius, bu yapının Haliç'in kenarında bulunan Şehit İrene Kilisesi ve Ayasofya Kilisesi civarındaki Aya İrini Kilisesi dışında üçüncü bir İrene Kilisesi olduğunu varsayar ve bu nedenle kuleye "İrene" adını verir İrene Kulesi'nin adının, Azize İrene' den veya İrene adını taşıyan Bizans dönemi imparatoriçelerinden geldiği düşünülmektedir (Gyllius, s.141-142, 1997).

Tarihi yapı, Orta Bizans Dönemi (7. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar süren dönem), Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak üç farklı döneme ait izler taşımaktadır. 8. yüzyılda, Bizans İmparatorluğu sınırları Anadolu, Balkanlar'ın sahil kesimi, Kırım, Yunan Adaları, Sicilya ve İtalyan Yarımadası'nın güney ucunu içine alacak şekilde küçülmüştür (Magdalino, s.169-208, 2002). Bu dönemde yaşanan bu küçülme, Bizans mimarisi ve toplumun sosyal yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Kentsel gelişim de bu değişikliklere paralel olarak

şekillenmiş ve genel olarak 9. yüzyıldan başlayarak 1261 yılına kadar devam etmiştir.

Orta Bizans döneminde, yeni inşa edilen yapıların büyük çoğunluğunun zenginlerin yaptırdığı özel konutlar olduğu bilinmektedir. Kamusal yapı olarak değerlendirilebilecek hamamlar, tersaneler, ambarlar, hastaneler ve yetimhaneler ise genellikle manastırların inisiyatifiyle inşa edilmiş ve onların denetiminde işletilmiştir. Ayrıca, Orta Bizans döneminde ana limanlar ve yabancı ticaret kolonileri, Marmara kıyısından çok Haliç kıyısında toplanmıştır (Magdalino, 2002:533). Bu nedenle, İrene Kulesi'nin bulunduğu bölgenin Haliç bölgesi olması, kuleyi yapısal ve işlevsel açıdan daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Görsel 5).

Görsel 5. Orta Bizans döneminde Konstantinopolis haritası

Haliç'te bulunan limanlar, MÖ. VI. yüzyılda Bizantion ile beraber kurulmuş, MS. IV. yüzyılda Konstantinopolis'in kurulmasından sonra da işlev ve önemini korumuştur (Müller-Wiener, s.1-35, 1998). Kaynaklara göre bu dönemlerde Haliç'in doğu ucunda Prosforion ve Neorion Limanları bulunmaktadır; Neorion ise bunun hemen batısından başlayıp bugünkü Galata Köprüsü'nün bulunduğu alana kadar olan bölgede bulunmaktadır (Müller-Wiener, s.6-8, 1998). Daha sonraki dönemlerde Marmara Denizi ile ilişkili olan limanlarda yaşanan tatsızlıklar neticesinde gözler tekrar daha güvenilir kılınan aynı zamanda dayanıklı ve korunaklı olması sebebiyle Haliç limanına dönmüş ve limanın önemi artmıştır.

Kule, yaklaşık olarak 17 metre yüksekliğe ve 10 metre karelik bir alanı kaplayacak şekilde ölçülendirilmiştir. Fransız seyyah Pierre Gilles, “Eirene Kulesi” olarak adlandırılan bu yapıdan ilk kez bahseden kişidir. Kulenin, 16.

İmparatorluğu döneminde inşa edilen bu yapı zaman içinde farklı amaçlar için kullanılmıştır. XVI. yüzyılda Lorichs, İstanbul panoramasını çizerken İrene Kulesi'ni oldukça yüksek bir kule olarak betimlemiş ve bu kulenin bir hapishane olarak kullanıldığını belirtmiştir (Lorck, 2009). Buna ek olarak, Khoniates'in Bizans dönemi kaynaklarında, bu bölgede bir Pritanaeum'dan söz edilmektedir (Schneider, s.80-90, 1950b). Schneider'e göre, hapishane ve resmi daire işlevine sahip Pritanaeum, Vigla'da yer alır; dolayısıyla İrene Kulesi de, Lorichs'in ifade ettiği gibi, bir hapishaneye ait yapı olarak düşünülebilir (Schneider, s. 80-90, 1950b).

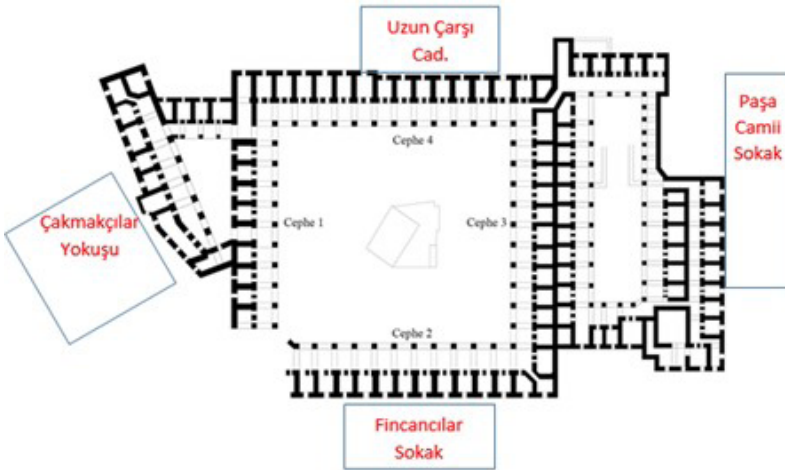
Osmanlı arşivlerinde yer alan 1617 tarihli bir vakıf defterinde, Cerrah Mehmet Paşa sarayından bahsedilmektedir. Belge şu şekildedir: “İbrahim Paşa-yı Atik Camii yakınında Cerrah Mehmed Paşa Sarayı nezdinde (göre/yakın) vaki Bezzaz-ı Cedid Mescidi' nde Çadırcı Hayreddin ve Uzunçarşı' da Mercan Ağa kurbunda Muhyiddin el-Hadari Evkafı 'na ve biri Uzunçarşı kurbunda ve diğeri Kırkçeşme nezdinde Saman Viran demekle meşhur Hoca Sinan mescitleri” vakfına ait defter” (Osmanlı Arşivi (BOA), 1617). İlgili belge, doğrudan Cerrah Mehmet Paşa sarayıyla ilgili olmasının yanı sıra, mescitlerin ve Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın konumlarından da bahseder. Belgenin başında, Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın Atik İbrahim Paşa Camii yakınlarında bulunduğu anlatılmıştır. Günümüzde, İrene Kulesi ile Atik İbrahim Paşa Camii arasında sadece dar bir ara sokak geçmektedir ve komşu yapılar olarak bilinirler. (Ercan, s.53,2012).

1651 yılında Kösem Mahpeyker Valide Sultan tarafından, IV. Murat döneminde, inşa edilmiş olan Büyük Han, üç avlulu ilk han olarak bilinmektedir (Görsel 7). Üç avlulu iki katlı yapı, İstanbul içerisinde yer alan, döneminin en büyük hanıdır. Han'ın inşası tamamlandıktan sonra, Kösem Valide Sultan tarafından Üsküdar' da yer alan Çinili Camii'nin vakfiyesi olarak kullanılmaya devam edilmiştir (Ayyansaraylı Hüseyin Efendi, 2001). Kösem Valide Sultan'ın gayri meşru yollarla elde ettiği servetini bu handa yer alan odalarda muhafaza ettiği, bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'in ilk kez gizlice basıldığı yerlerden biri olduğu, Büyük Han'a dair söylenen varsayımlar arasında kayıtlara geçmiştir (Gülenaz, 1998). Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Valide Sultan'ın hazinesini sakladığı kule olarak İrene Kulesi'nden bahsetmiştir. Kule içerisinde yer alan kalem işi süslemeler de kulenin diğer odalardan farklı fonksiyonda kullanıldığına dair ihtimalleri arttırmıştır. 1575-1623 yılları arasında Cerrah Mehmet Paşa Sarayı'nın cihannüması olarak kullanılan kulenin etrafında Cerrah Mehmet Paşa Hanı'nın konumlanmasıyla birlikte, yeni bir işlev eklenmiş olabilir ve bu durum bazı değişikliklere neden olmuş olabilir. Bazı tarihçilerin öne sürdüğü gibi, kule yüksekliğinin azaldığına dair iddialar bulunmaktadır ve bu da yapının Osmanlı İmparatorluğu içerisinde inşa edildiği varsayımını güçlendirmektedir (Görsel 7).

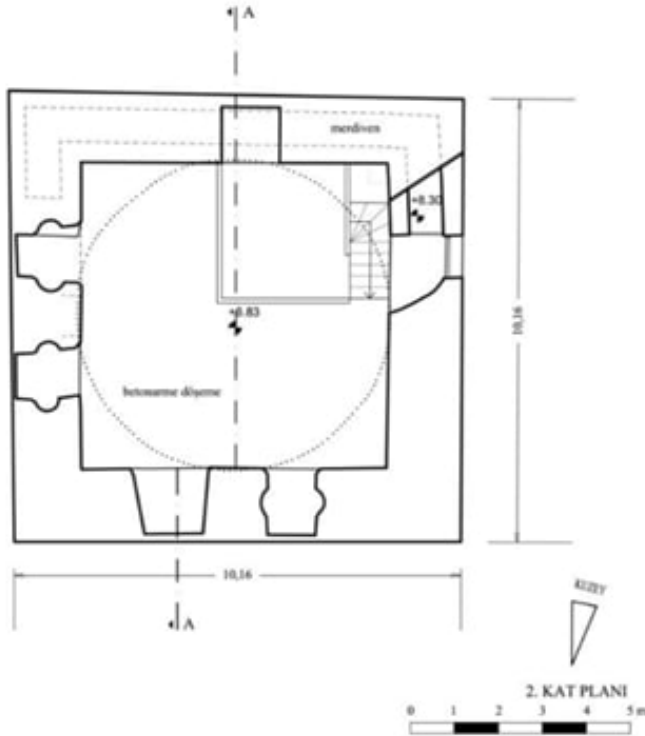
Görsel 7. Büyük Valide Han genel görünüş (URL 2.)

Hanın ana girişi, Büyük Valide Hanı olarak bilinen yerde, Çakmakçılar Yokuşu 'nda bulunurken, diğer bir giriş ise Paşa Camii Sokağı'nda konumlanmıştır. Mercan olarak da bilinen bölgede yer alan hanın Paşa Camii Sokağı'na bakan kısmı, Han-ı Sagir veya Sagir Hanı olarak da adlandırılır. Bazı kaynaklarda Küçük Valide Hanı olarak anılan hanın üçüncü avlusunda İrene Kulesi bulunmaktadır (Görsel 8). Kuleye giriş noktası, avlunun kuzey kanadındaki revağın batı kanadı ile birleştiği yerdendir (Ercan, s.6, 2012). Bugün, imalat atölyeleri ve dükkânların yer aldığı han, çevresindeki kaçak yapılar nedeniyle orijinal mekansal özelliklerini yitirmiştir. İrene Kulesi'nin bulunduğu üçüncü avlu, bu açıdan hanın en fazla değiştirilmiş bölgelerinden biridir.

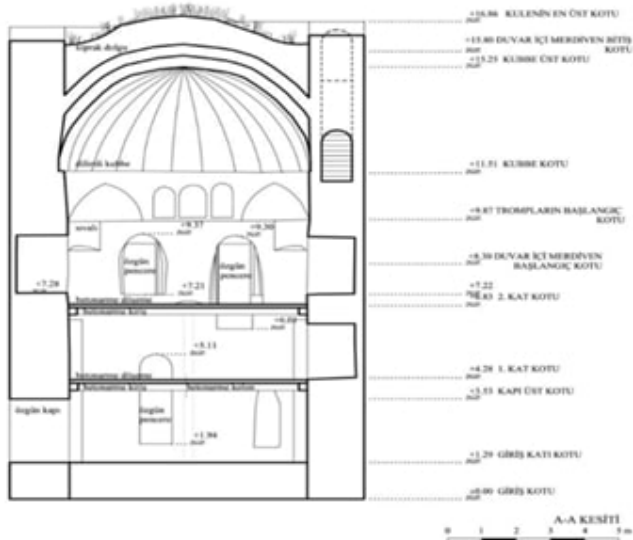
Görsel 8. Büyük Valide Hanı yerleşim planı (URL 3.)

Yapının güncel durumunda, 7 metre uzunluğunda ve 7 metre genişliğindeki kare bir plana sahiptir. Dış çeperinin çevresi ise 41 metredir. Duvarların ortalama et kalınlığı yaklaşık 1,5 metredir ve yapının yüksekliği yaklaşık 17 metredir. Kare plana, cephelerde farklı kotlarda bulunan ve çoğu günümüzde kapatılmış olan pencere açıklıkları eklenmiştir. Yapının dış formunda herhangi bir çıkıntı veya saçak bulunmamaktadır. Yapının 6.83 metre kotundaki planının gösterildiği Görsel 9' da yer alan kare iç plana eklenen ve birçoğu kapatılmış olan pencere açıklıkları görülebilmektedir (Ercan, s.6, 2012).

Görsel 9. Günümüz Sanat Galerisi Fonksiyonu ile İrene Kulesi' nin 6.83 metre kotundaki planı (S.Ercan/2011)

Günümüzde Sanat Galerisi fonksiyonunda, betonarme yapıım sisteminde üç kata ayrılmış durumda olan yapı, Görsel 10.' de gösterilen A-A kesitinde görülmektedir. Girişin olduğu kapı kotundan başlayarak, ilk katın yüksekliği 1,43 metre, ikinci katın yüksekliği 4,35 metre ve üçüncü katın yüksekliği 6,83 metre kottadır. Giriş katı olarak tanımlanan 1,43 metre kotundaki bölümün kat yüksekliği 2.80 metredir. Diğer katlardaki yükseklikler sırasıyla; 4,35 metre kotunda 2.55 metre ve 6,83 metre kotundaki son katın yüksekliği ise 8.42 metredir (Ercan, s. 6, 2012).

Görsel 10. Günümüz Sanat Galerisi Fonksiyonu ile İrene Kulesi' nin A-A kesiti (S.Ercan/2011)

Yapının taşıyıcı sistemi, taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı duvarlardan oluşmaktadır. Dış cephede sıva izine rastlanmadığından, kuleye bitişik yapıların bulunmadığı kısımlarda duvar örgüsü ayrıntılı olarak incelenebilmektedir. Örgü düzeni genellikle 4 sıra taş ve 4 sıra tuğladan oluşmakla birlikte, bazı yerlerde 5 sıra taş ve 5 sıra tuğla olarak da düzenlenmiştir. Pencere açıklıkları, tuğladan yapılmış beşik kemerlerle geçilmiştir.

Görsel 11. İrene Kulesi iç mekâna ait fotoğraflar (S.E.Aydın/ 2023)

Görsel 12. İrene Kulesi iç mekâna ait fotoğraflar (S.E.Aydın/2023)

Yapının kubbe kısmı işlevlendirme öncesi dönem ile aynı şekilde bırakılmıştır. Yapının cephe kısmı ise benzer bir şekilde özgüne uygun bir biçimde korunmuştur. Bununla birlikte pencere ve kapı doğramalarında, kapatılmış olan açıklıklar orijinaline uygun olarak açılmıştır. Tüm mekânsal düzenlemeler yapı işlevine uygun olarak ele alınmıştır. Ancak yapıya ait duvarların bazı kısımlarında, özgün uygulamada yer almayan, mekânın sanatsal işlevine ve kaygısına uygun duvar resimleri mevcuttur. Merdivenin yer aldığı alanda, sıva gibi ek malzeme uygulamaları görülmektedir. Döşemede ise orijinal yapıda yer almayan, karo çini uygulanmıştır (Görsel 13.).

Yapının Kısımları	Restorasyon Öncesi	Restorasyon Sonrası
Dilimli (Kaburga) Kubbe	 Görsel 13. 1: S.Ercan/2012	 Görsel 13. 2: S.E.Aydın/2023

Pencereler	 Görsel 13. 3: S.Ercan/2012	 Görsel 13. 4: S.E.Aydın/2023
Kapılar	 Görsel 13. 5: S.Ercan/2012	 Görsel 13. 6: S.E.Aydın/2023
Merdiven	 Görsel 13. 7: S.Ercan/2012	 Görsel 13. 8: S.E.Aydın/2023
Duvarlar	 Görsel 13. 9: S.Ercan/2012	 Görsel 13. 10: S.E.Aydın/2023
Döşemeler	 Görsel 13. 11: S.Ercan/2012	 Görsel 13. 12: S.E.Aydın/2023

Cephe		
	Kuzey Cephesi.	Görsel 13. 14: Batı Cephesi
		
	Kuzey -Doğu Cephesi.	Görsel 13. 15: Batı ve Güney Cephesi
		
	Güney Cephesi.	
		
	Görsel 13. 13: Batı Cephesi.	

Tablo 1. İrene Kulesi Restorasyon Öncesi ve Sonrası Karşılaştırmalar

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültürel miras niteliğinde bulunan yapıların yeniden işlev verilerek kullanılması özellikle birkaç nedenden dolayı oldukça önemlidir. Birincisi, bir bölgenin kültürel mirasının korunmasına yardımcı olur ve tarihi mimariyi korur. İkincisi, yeni yapılar inşa etmek yerine mevcut yapıların yeniden kullanımını teşvik ettiği için aynı zamanda bir sürdürülebilir kalkınma biçimidir. Bu durum çevre üzerinde önemli bir etkisi olabilecek yıkım ve inşaat faaliyetlerinden kaynaklanan atık miktarını da azaltır. Üçüncüsü ise verilen yeni işlevine uyarlanarak kullanım; mimari, sosyal, kültürel ve tarihi varlıkları koruyabilir. Bu nitelikteki yapılar yeniden tasarlanarak, bulunduğu bölgenin tarihini ve kültürünü yansıtırken onlara yeni bir hayat da vermektedir. Böylelikle yapının dış görünüşü korunurken iç kısmı da modern amaçlar için kullanarak eski ve yeni arasında bir köprü oluşturmaktadır. Yeniden işlevlendirilen yapılarda, işlevlendirme süresince dikkat edilmesi gereken unsurlar özelinde İrene Kulesi'nin değerlendirilmesi şu şekildedir;

Tarihi ve kültürel değerlerin korunması: İrene Kulesi tarih süresince farklı işlevlerle kullanılmıştır. Günümüz fonksiyonu ele alındığında, tarihi değerlerine ilişkin belirgin bir korumanın olduğu söylenebilir. Ancak kültürel anlamda korumaya ilişkin bütüncül bir yaklaşım ele alınmamıştır. Çünkü zamanın ihtiyacı doğrultusunda çevresindeki yapısal eklentiler, yapının görünürlüğünü azaltarak bu durumu desteklemektedir.

Tarihi yapıların korunmasında yapısal dayanıklılık ve güvenlik en önemli unsurlar arasındadır. Bu yapı, cephesinde mevcut hasarlara rağmen strüktürel özelliklerini koruyarak dayanıklılığını sürdürebilmektedir. Yeniden işlevlendirilmesinde ise özgün amacına sadık kalınarak, yapının çevresel etkenler doğrultusunda bölgeye turizm ve ekonomik katkı sağlaması hedeflenmiştir. Yapı, tarih boyunca farklı işlevlerde kullanılmış olup günümüzde geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Bu sayede, günümüz kullanıcıları için erişilebilir, tarihi ve kültürel değerlere saygılı bir yapı olarak işlevine devam etmektedir

Yapının özgün tarihi ve kültürel değerleri kısmen korunmuş olsa da, bazı yapısal elemanlarda bu özelliklerin korunmadığı görülmektedir. Özellikle, düşey sirkülasyon alanları, kapı ve pencereler gibi bazı detaylarda özgün mimari özelliklerin kaybedildiği gözlemlenmiştir

Tarihi 'İrene Kulesi' nin bir sanat galerisine dönüştürülmesi de, bağlama ve perspektife bağlı olarak birkaç şekilde yorumlanabilir. Öncelikle bu doğrultuda tarihin simgesi haline gelmiş yapının korunması ve sanat galerisine dönüştürülmesi, yapıyı korumanın ve yeniden kullanmanın bir yolu olarak nitelendirilebilir. Aynı zamanda yapı yeni bir kullanıma uyarlanmış, kısmen de olsa bozulma veya yıkımdan kurtarılmış bu sayede yeni bir kültürel destinasyon sahası haline gelmiştir. Ayrıca bu duruma ek olarak yerel toplulukta sanatı tanıtmanın bir yolu olarak görülebilir. Sanatçıların çalışmalarını sergilemeleri için yeni bir alan yaratılmış, ziyaretçilerin ilgisini çekmiş yaratıcılığı ve ifadeyi teşvik etmiştir.

Endüstriyel yapıları yeniden işlevlendirilmenin, kültürel altyapıya yatırım yaparak, yeni işletmeleri ve sakinleri o bölgeye çekmeye ve herkes için yaşam kalitesini iyileştirmeye yardımcı olduğu söylenebilir. Geçmişle bugünün arasında bir bağ kurarak geçmiş uçurumunu kapatmanın bir yolu olarak görülebilir. Ziyaretçilere kulenin tarihi mimarisini çağdaş sanatla harmanlayarak hem geleneği hem de yeniliği kutlayan benzersiz ve unutulmaz bir deneyim yarattığı söylenebilir. Bu bağlamda kültürel miras kapsamında olan İrene Kulesi bir bölgenin tarihini ve kültürünü korurken nasıl yeni ve yenilikçi alanlar yaratabileceğini göstermektedir.

Tarihi İrene Kulesi, günümüzde Türk kültürüne özgü sanat dallarının sergilendiği bir sanat galerisine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, yapının tarihi dokusuna

minimum müdahale ile gerçekleşmiş, geçmişin izlerini koruma çabasıyla hayata geçirilmiştir. Tezhip, ebru ve minyatür gibi geleneksel sanatların sergilendiği bu galeri, hem yerel hem de uluslararası ziyaretçilere özgün bir deneyim sunmaktadır. Yapının yeniden işlevlendirilmesi, geleneksel ve modern unsurları bir araya getirerek, ziyaretçilerin hem geçmişin ruhunu hissetmelerini hem de çağdaş bir kültürel atmosferde sanatla buluşmalarını mümkün kılmaktadır.

Bu süreç, İrene Kulesi'nin yalnızca fiziksel korunmasını değil, aynı zamanda kültürel bir merkez olarak topluma kazandırılmasını sağlamıştır. Sanat galerisi işleviyle yapı, geleneksel sanatların tanıtımı ve yaygınlaştırılması için bir platform sunarken, sanatçılar ve ziyaretçiler arasında etkileşim alanları yaratmıştır. Böylece, tarihi bir yapının modern işlevlere uyarlanmasıyla, geçmişin değerleri yaşayan bir miras haline gelmiştir.

Yapının bu yeni işlevi, kültürel mirasın korunması açısından büyük bir öneme sahiptir. Tarihi yapılar, sadece taş ve tuğladan ibaret olmamakla birlikte, aynı zamanda toplumların kültürel kimliklerini yansıtan önemli birer simgedir. İrene Kulesi'nin yeniden işlevlendirilmesi, bir yandan bu kimliği korurken diğer yandan çağdaş kullanım alanlarıyla topluma fayda sağlamaktadır. Yapının sanat galerisi olarak kullanımı, yerel topluluğa sanatı tanıtmanın yanı sıra, ziyaretçilere de tarihi ve kültürel bir bağlamda yaratıcı deneyimler sunmaktadır.

Bu dönüşüm, aynı zamanda kentsel alanların canlandırılması açısından da önemli bir rol oynamaktadır. İrene Kulesi, bulunduğu çevreye sosyal ve ekonomik anlamda değer katmış, yerel topluluklar için bir buluşma noktası haline gelmiştir. Sanat etkinlikleri ve sergiler, bölgenin kültürel canlılığını artırırken, ziyaretçilerin ilgisini çekerek turizme de katkı sağlamaktadır. Bu süreç, topluluk duygusunu güçlendiren, sanat aracılığıyla bireyler arasında bağlar kuran bir etkileşim alanı yaratmıştır.

Kültürel mirasın farklı işlevlerle değerlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. İrene Kulesi'nin sanat galerisine dönüştürülmesi, kaynakların verimli kullanımını teşvik eden ve çevresel etkiyi azaltan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Yeni bir yapı inşa etmek yerine mevcut bir yapının yeniden işlevlendirilmesi, hem tarihi değerleri korumakta hem de döngüsel ekonomiye katkıda bulunmaktadır. İnşaat faaliyetlerinden kaynaklanan atıkların önlenmesi ve mevcut kaynakların daha etkin kullanılması, bu tür projelerin çevre dostu yönlerini de öne çıkarmaktadır.

Genel olarak, İrene Kulesi'nin sanat galerisine dönüşümü, kültürel mirasın korunması, sanatın teşviki ve kentsel alanların yeniden canlandırılması açısından olumlu bir örnek olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm, geçmişin izlerini koruyan ve modern dünyaya uyarlayan uyarlanabilir bir yeniden

kullanım projesinin başarısını gözler önüne sermektedir. Yapının tarihi kimliği ile çağdaş kullanımı arasında kurulan bu denge, hem tarih hem de sanat açısından ilham verici bir yaklaşımı temsil etmektedir. İrene Kulesi, geçmişin değerlerini bugünün toplumuna taşıyan ve geleceğe aktaran bir kültürel köprü işlevi görmektedir.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z. (2010). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyonlar, YEM kitabevi, İstanbul.

Ayvansarayi Hüseyin Efendi, (2001). Hadikatü'l- Cevami / İstanbul Camileri ve Diğer Dini- Sivil Mimari Yapılar, çev. Ahmet Nezih G., İşaret Yayınları, İstanbul.

BOA (Osmanlı Arşivi) (1617/Hicri 1026). İbnülemin Vakıf (İE.EV.), Dosya No: 1, Gömlek No: 97.

Ercan, S.(2012). İstanbul'da Bir Orta Bizans Dönemi: İrene Kulesi, İstanbul Teknik Üniversitesi,Fen Bilimleri Enstitüsü ,Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.Danışman: Doç.Dr. Zeynep Kuban

Gülenaz, N. (1998). . İstanbuldaki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Hanları ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi, Doktora tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gyllius, P. (1997). İstanbul'un Tarihi Eserleri, çev. Erendiz Ö., Eren Yayıncılık, İstanbul.

Magdalino, P. (2002a). "The Medieval Empire", The Oxford History of Byzantium, edited by Cyril Mango, s. 169-208.

Magdalino, P. (2002). "The Economic History of Byzantium, From the Seventh through the Fifteenth Century", Medieval Constantinople : Built Environment and Urban Development, Dumbarton Oaks Publication, No: 39, Washington, D.C., s. 533.

Schneider, A. M. (1950b). Mauern und Tore am Goldenen Horn zu Konstantinopel, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcglclefindmkaj/https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/xvi-xvii-yuzyil-istanbul-evlerine-dair-307.pdf.
E.T.08/6/2024

Görsel 2: https://x.com/kulluk_kahvesi/status/1174030094068850690/photo/1.
E.T.08/6/2024

Görsel 3: Bayır Aydın, S. (2023). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 4: Bayır Aydın, S. (2023). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 5: <https://eksiseyler.com/sehrin-kuzey-batisini-haritadan-silen-sabotaj-17-temmuz-1203-konstantinopolis-yangini>. E.T.08/6/2024

Görsel 6: <https://www.thebyzantinelegacy.com/eirene-tower>. E.T.08/8/2024

Görsel 7: <https://www.thebyzantinelegacy.com/eirene-tower>. E.T.08/8/2024

Görsel 8: <https://xxi.com.tr/i/eklerin-sosyo-kulturel-deger-barindirma-potansiyeli-buyuk-valide-han>. E.T.08/8/2024

Görsel 9: Ercan, S.(2012). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 10: Ercan, S.(2012). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 11: Bayır Aydın, S. (2023). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 12: Bayır Aydın, S. (2023). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 13.1-3-5-7-9-11-13: Ercan, S.(2012). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 13.2-4-6-8-10-12: Bayır Aydın, S. (2023). Kişisel Arşiv, İstanbul.

Görsel 13.14: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tarihi-irene-kulesinin-bitisigindeki-kacak-yapi-yikiliyor-/1306164>. E.T.08/8/2024

Görsel 13.15: <https://www.olay53.com/haber/bin-200-yillik-irene-kulesi-sanat-galerisine-donusturuldu-157957.htm>. E.T.08/8/2024